

Ezer tó országa

Van a könyvespolcomon egy gyűszűnyi kis dézsa, amelyet a finnországi szaunákban használnak a lávakő locsolgatására, Helsinkiben kaptam emlékül hatvannégyben egy kedves finn lánytól. Akkor jártam először északon, aztán legközelebb húsz év múlva, Görgey Gábor társaságában. Irodalmi konferenciára voltunk hivatalosak, Helsinkiben, a rádió épületében gyűlt össze a nemzetközi társaság, oda érkeztek az írók Európából, a tengerentúlról, s házigazdáink vittek bennünket autóbuszokkal Lahtiba, a symposion színhelyére. Kedves kis hotelben kaptunk szállást, kellemes, északi nyár volt, a tanácskozásokat délelőttönként a szálló kertjében tartották, fő téma a szatíra szerepe volt a kortárs irodalomban. Görgey először járt Finnországban, kirándulásainkon bennfentesen meséltem neki mindenről, amit csak tudtam az ezer tó országáról. Élvezte a szaunát, nem a hotelbelit, hanem a természetes tó partján lévő, vaskos gerendákból épült paraszti, a sokévi füsttől már csupa korom deszkákat a gőzölgő, forró lávakő körül, a test csapkodására való leveles nyírfa ágacskákat, a hideg mártózást az odakinti tavacskában. Ugyanígy mártóznak jeges télben is, kifutva a gőzből, meséltem barátomnak, mert mindez nekem már ismerős volt. Hetvenegyben bemutatták az *Adáshiba* című darabomat Helsinkiben, a Nemzeti Színházban, tél volt, fagyos február, és a premier után az egyik színész városkörnyéki házában volt a bankett, és mivel a vendéglátáshoz hozzátartozott a szaunázás is, megtapasztaltam ezt a frissítő szokást. Sok barátot szereztem akkor, és Finnország egyre közelebb került hozzám, Csilla lányom, minthogy bölcsészként felvette harmadik szaknak a finnt, ösztöndíjjal két félévet hallgathatott Helsinkiben az egyetemen, és mire hazajött, az itt élő finnekkel is barátságba került.

A Finnugor Tanszéken *Gombár Endre* volt a tanára, jeles műfordító, aki második hazájának tekintette Suomit. Amikor a miskolci Nemzeti Színházban voltam dramaturg, éppen egy drámaíró művét fordította, kaptam az alkalmon, hogy színesíthessem a műsort, hiszen finn színdarabot nemigen mutattak be a magyar színházak. *Tauno Ylirossi* társadalmi szatírját *Börtönkarrier* címmel vittük színre, *Verebes István* rendezett belőle fergeteges előadást. Meghívtuk az író. El volt ragadtatva, és odahaza azt nyilatkozta a vezető lapok valamelyikében, hogy a miskolci színház a legjobb Európában. Gombár a Kulturális Kapcsolatok Intézetének skandináv referense volt, működött a Magyar–Finn Kul-

Xantus Géza: Lebegés

turális Vegyes bizottságban (amelynek Bertha Bulcsu is tagja volt), tanított az ELTÉN, és írt, fordított. Ő tette át magyarba Miko Waltari híres regényét, a *Szinuhét*, meg a *Mikaelt* és másokat, mint például Daniel Katz mulatságos történetét, az *Amikor nagyapám átsíelt Finnországba* címűt. Több mint huszonöt kötet műfordítása jelent meg 1964 óta finnől, észtből, svédből és oroszról. De ő maga is írt. Gyermekkönyve, ifjúsági regénye, vers- és novellás kötete jelent meg eddig, most legutóbb pedig egy lírai, szerelmes regény, a *Lehettél volna Lappok királya* című történet. A magyar ösztöndíjas férfi az ösztöndíjasok lakta diákszálló egyik házibuliján beleszeret egy csinos, barna lányba, noha mindkettőjüknek más volt a programja, hagynak csapot-papot, beülnek a lány Renault 6-osába, és nekivágnak a lappföldnek.

A könyv nem csak érzelmes utazás, de érdekes betekintés is a messzi északon élők szokásaiba. Gombár évekig élt Finnországban, ismeri a lappok földjét és a finnek életét. Miközben az út voltaképpen egy szenvedélyes utazás, háttérként hiteles rajza is a vidéknek. Megtudhatjuk azt is, hogy a lappok nem szeretik, ha így nevezik őket (finnül lappinak), pedig hivatalosan Lappland a földjük neve. Marjukka, a férfi szerelme is *száminak* mondja magát, Száminföldön él az anyja, oda tartá-

nak. Norvég, svéd határokon át vezet az út, a férfi kockázatot, mert az útra kelés hirtelen elhatározása közben meg sem gondolta, hogy nincs érvényes útlevele, és ez még akkoriban történt, amikor egy magyarra ez veszélyt hozhatott. De mindent megér a szerelem, ami nem tarthat örökké, mert a férfi nő, és nem akarja elhagyni a feleségét. Mondhatnánk, hogy szokványos história, ha nem vennénk figyelembe, hogy ahány szerelmespár, annyi jellem, karakter, vagyis minden *love story* mégis csak különbözik egymástól. És persze itt megkapjuk egy kevésbé ismert világ érdekességeit, olykor szociografikus motívumokkal. Gombár vendégprofesszor volt a Helsinki Egyetemen, megbecsülésük jeleként megkapta a Finn Oroszlánrend I. osztályú lovagkeresztjét, 2003-ban pedig itthon a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti keresztjét. Most már visszavonultan él Csobánkán a feleségével, kis házuk a hegyen van, a lejtős kertben csak a nyírfák emlékeztetnek az északi tájra. De talán nem is a csobánkai hegyeket nézi, az ember nyolcvan évesen (mert most töltötte be) hajlamos messzire látni, ha teszszik, az ezer tó országa síkságaira, nyírfáira, a rénszarvasok havas földjére, vagy a harsogón áradó Ounasjoki folyó partjára, ahol elváltak egymástól a könyvbéli szerelmesek. ♣

XANTUS GÉZA KIÁLLÍTÁSA A FORRÁS GALÉRIÁBAN

A VÉGTELEN FELÉ

„A háromdimenziós tapasztalt világunkon túlmutatóan egy további, transzcendens dimenziót szeretnék ábrázolni. Megfogalmazásom érdekében gondolati síkon a feltámadt Krisztus misztériumát veszem alapul, aki tanítványait a bezárt ajtókon keresztül látogatja meg, kitapintatja sebhelyeit, hús-vér emberként mutatkozik, és anélkül, hogy felismerhetősége változna, áthalad a szilárd formákon. Ezáltal élénk tárja annak tényét, hogy létezik egy olyan dimenzionális világ, amelyet a ma embere még nem ismer. Ennek a

felsejlő valóságnak vizuális bemutatására keresem a képzőművészet adta lehetőségén belül a kifejezési formát. – Xantus Géza erdélyi festőművész sűrítette ezekben a mondatokba festményeinek mondanóját a Forrás Galériában nyílt kiállítása elé. A végtelen felé című kiállítás, amely május 2-án nyílt a Kárpát-haza Galéria rendezvényeként, Tóth Norbert kurátorsága mellett, 2018. május végéig látogatható a fővárosi Forrás Galériában. Az alábbiakban Hegedűs Enikő művészettörténész megnyitó szavaiból idézünk részleteket.

HEGEDŰS ENIKŐ

XANTUS GÉZA FESTŐMŰVÉSZ KIÁLLÍTÁSÁRA

A csíksomlyói születésű – az idén havan-éves – festőművész művészeti tanulmányait Rómában egészítette ki, amelyet aztán Budapesten teológiai képzéssel bővített. A szakralitás jegyében fogant alkotásaival az égi és földi dimenziók átjárhatóságát tárja fel. Jelen kiállításon bemutatott képei is a VÉGTELEN felé irányulnak.

Xantus Géza a sokszor és sokak által ábrázolt témákat saját megfogalmazásában tárja élénk, s figyelmünket a megszokottól eltérő hangsúlyokra helyezi. A tárlaton bemutatott *Megfeszített – Pieta – Feltámadott* triptichonján a szenvedés által meggyötört Krisztus a föld és ég között, a keresztől már szabaddá vált Megváltóként áll előttünk.

Xantus Géza vándora (*A vándor*) Róma utcáira vezet, majd átröpít a taorminai görög színház romjaihoz, európai kultúránk romba dőlt, teatrális díszletéhez.

A fényekkel és színekkel átítatott képeit látomásként is érzékelhetjük. Bennük egymásba fonódnak a belső folyamatok rögzítései és a külvilág jelenségei. Alkotásaiban egyaránt jelen van az erő és az elcsendesedés, a befele fordulás és a lebegő kitarulkozás. A magány sötét terében felsejlő *Fénysugár* a végtelen erejét sejteti. A drámaiság jelen van mind a magány állapotának képeiben, mind pedig a nagy, teatrális víziók felvonultatásában: a vörös-sárga fényében úszó taorminai színház képében, és *Az Apokalipszis lovasainak* érkezésében. A lovak, a ló és ember együttléte emberi viszonyainkat is megjeleníti. A belső világ határtalanságát tükrözi a nő mozdulatlan végtelenített sora és forgása (*Lebegés*).

A kiállított alkotásokban megmutatkozó drámaiság végkifejlete pedig nem a kiúttalanságba torkolló tragédia, hanem sokkal inkább a VÉGTELEN felé irányuló fohász és útjelzés. ♣

LEXIKON: Xantus Géza 1958. december 17-én született Csíkszeredában, s 1982–1986 között kezdte meg művészeti tanulmányait, mestere Beczásy Antal. 1995-ben fejezte be teológiai tanulmányait, a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán szerzett diplomát. 1999–2003 között római ösztöndíjas. 2003-ban a római Accademia di Belle Arti festészeti karán végzett, mestere Prof. Nunzio Solendo. Tagja a rotterdami Continental Art Egyesületnek, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének (MAOE), a Román Képzőművészek Szövetségének (UAPR) és a Barabás Miklós Céhnek (BMC). A csíkszeredai Studio 9 művészcsoporthoz tartozik, amelynek alapító tagja. Egyéni kiállításokból válogatás: Kiel, Helsinki, Budapest, Róma, Gyergyószentmiklós, Marosvásárhely, Csíkszereda, Temesvár, Arad, Nagyvárad. Csoportos kiállításokból válogatás: Hongkong,

Torino, Sapporo, Barcelona, Varsó, Maastricht, Budapest, Belgrád, Ostrów Wielkopolski, Rocca di Cave, Frascati, Csíkszereda, Arad, Iași, Marosvásárhely, Bukarest, Esztergom. Alkotásai megtalálhatóak Magyarország és Erdély számos templomában, egyházi épületében, többek között a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia budapesti kápolnájában, a miskolci Fényi Gyula Jezsuita Gimnáziumban, az Avas-Déli plébániatemplomban, a szatmárnémeti Szent Család templomban, a csíkszeredai Szent Ágoston templomban, a kolozsvári Szent István templomban, a kisoroszi plébániatemplomban, a szegedi Jézus Szíve templomban. Ő készítette a szatmárnémeti római katolikus püspöki palota helyreállításának belsőépítészeti terveit és a Gyimesi Kálvária bronz dombornő sorozatát. Több külföldi kiállítás díjazták, 2003-ban a Premio Internazionale Beato Angelico díjat vette át.

BÉCS ÉS A MAGYAR KULTURÁLIS KÜLPOLITIKA

a témája Ujváry Gábor: *Kulturális hídfőállások című tanulmánykötete nemrég megjelent II. részének, amely a Ráció Kiadó gondozásában került a könyvesboltok polcaira. Dr. Ujváry Gábor, a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársa szerzőként nem ismeretlen a Lyukasóra olvasói számára, hiszen a 2015/8-as különszámunkban az ő írásai révén mutathattuk be gróf Klebelsberg Kuno nagyszabású vallás- és közoktatásügyi miniszteri munkásságát. Ujváry mostani kötete is izgalmas, sőt állíthatom, tanulságos olvasnivaló, ebből adunk most közre részleteket, különös tekintettel az ismert, vagy éppen kevésbé köztudott irodalmi, művészeti vonatkozásokra. (A Szerk.)*

UJVÁRY GÁBOR

Bécs és Magyarország kulturális kapcsolatai

Magyarországra az 1918 előtti, történelmi határain kívül eső városok közül nemcsak politikai, de kulturális értelemben is Bécs gyakorolta a legnagyobb hatást. A kulturális kapcsolatok már a 14. század második felétől meglehetősen szorosnak számítottak, ám sohasem bizonyultak teljesen egyoldalúnak. Bár kétségtelen, hogy Bécsnek a nyugat-európai művészeti és tudományos áramlatokat közvetítő szerepe magyar szempontból rendkívüli jelentőséggel bírt, a magyar befolyás állandó bécsi jelenléte is vitathatatlannak maradt.¹

Bajos lenne Bécs és Magyarország több mint ezreger száz esztendőre visszatekintő kapcsolatait igazán találóan jellemezni. Időszakonként váltakozva a baráti szeretet és az összetartás, a közös érdekek felismerése, majd a széthúzás, az ellenségeskedés, az egymás elleni küzdelem vagy éppen a pillanatnyi *status quo* kölcsönös elfogadása e bonyolult viszonyrendszer alapja. Kötődéseink azonban mindig erősebbnek bizonyultak a minket időről-időre elválasztani igyekvő törekvéseknél. Ezt tanúsítja, hogy a modern Európa kialakulásának korszakában, 1526 és 1918 között egy olyan államközösségben éltünk, amely részben a mai európai berendezkedés mintájául szolgált. Jól, rosszul, megértően vagy egymást vádolva, szeretve gyűlölve és gyűlölve szeretve a másikat.

Négyszáz éves együttélésünket felemelő és szomorú, békés és viszályokat szító mozzanatok határozták meg. A megnyugvás és a megállapodás nyugalmi periódusai sajnos ritkák voltak. Leginkább a 18. századot (1711–1814) és az utolsó ötven esztendőt – az Osztrák–Magyar Monarchia bukásra és széthullásra ítélt fennállását (1867–1918) – tekinthetjük annak.

Az értelem helyett többnyire az érzelmek – és azok túltengése – befolyásolták összeköttetésünket. Mindez mit sem változtat azon, hogy

a sok hányattatás után is fontosak vagyunk egymásnak: ezért is kritizáljuk gyakran a másikat – amit érdektelenség esetén nyilván nem tennénk. A magyar jobban ismeri az osztrákot, az osztrák pedig jobban a magyart, mint Európa bármely más két, rokonságban egyébként nem álló népe. A közvélemény-kutatások pedig már évtizedek óta bizonyítják, hogy a sokszor viharos múlt ellenére is kedveljük egymást – inkább, mint bármelyik más szomszédunkat –, bírálatokkal vegyes szimpátiánk kölcsönös.

Történelmi kapcsolatainkban magyar szempontból kiemelkedő szerepet játszott Bécs városa. A magyar közgondolkodásban ugyanis az osztrák örökös tartományok, majd a császári Ausztria többnyire egyet jelentettek Béccsel. Annak az uralkodóháznak a székhelyével, amely négy évszázadon át a magyar királyi címet is birtokolta. Amint *Vajda György Mihály* (1914–2001) irodalomtörténész 1740 és 1918 közötti osztrák–magyar szellemi kapcsolatokról szóló kötetének címe találóan kifejezte: Keletre nyílt Bécs kapuja – s a magyarok számára is a Nyugat-Európa felé vezető út első állomásává vált a város. Politikai és gazdasági értelemben egyaránt. A magyar kultúrát megtermékenyítő európai szellemi áramlatok pedig jórészt bécsi szűrőn keresztül jutottak el a Szent Korona országaiba, és fordítva: a mai, sajátos „bécsiség” kialakulásához nagyban hozzájáruló keleti hatások jobbra magyar közvetítéssel érkeztek Bécsbe.

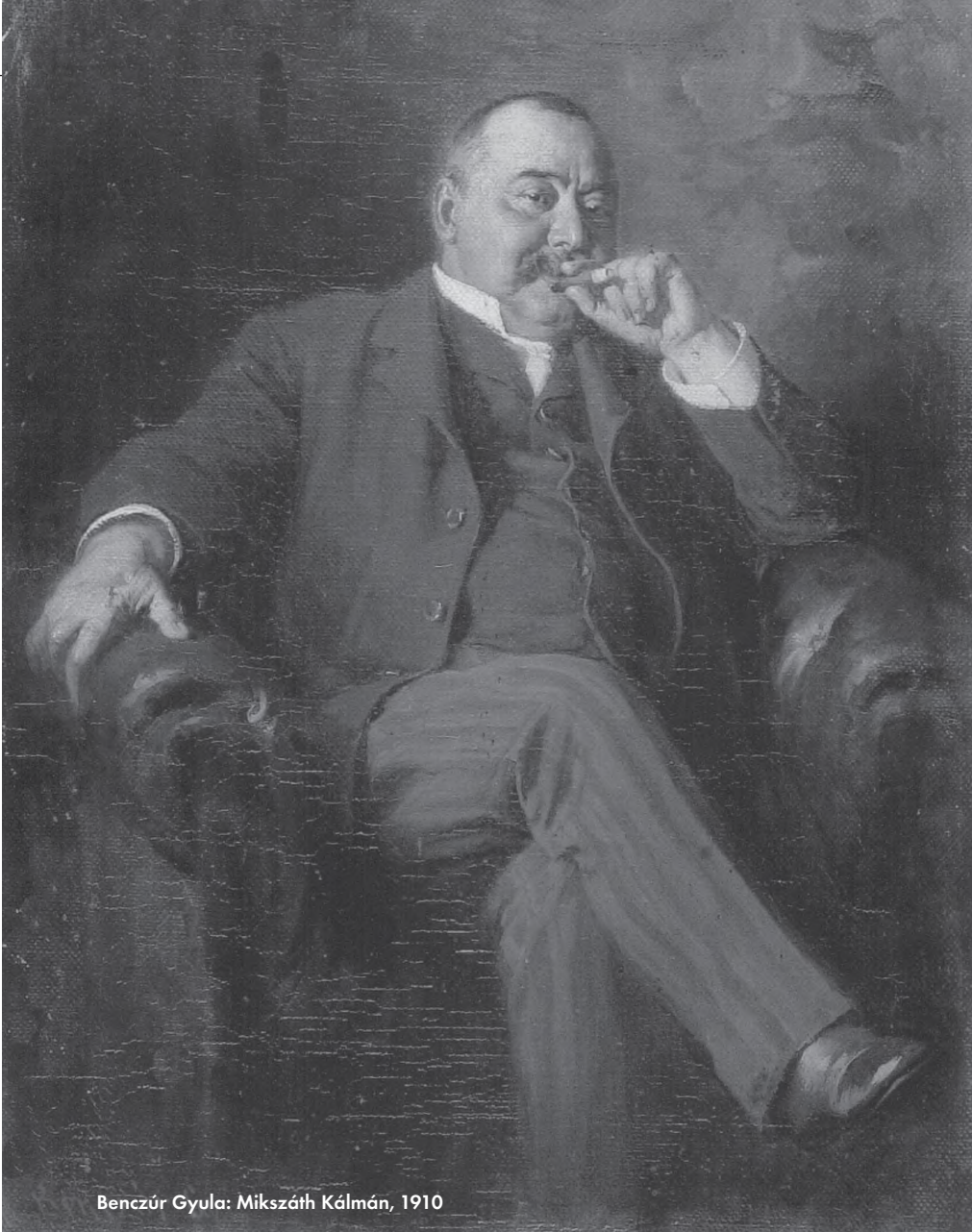
Mikszáth Bécsben

Az egyik legkiválóbb magyar prózaíró, a Bécsben is gyakran megfordult *Mikszáth Kálmán* regényének címét kölcsönözve ezért is nevezném különös házasságnak a magyarok és Bécs viszonyát. Olyan frigynek, amely ugyan rendre eljut a válságig, mégis mindig kikászálódik belőle. Itt is az évezredek óta sokszor

érvényes recept érvényesül: a kapcsolat már majdnem felbomlik, végül azonban a kötelékek erősebbnek bizonyulnak. Ahogy az Osztrák–Magyar Monarchia jelmondata kifejezte: elszakíthatatlanoknak és elválaszthatatlanoknak (*indivisibiliter ac inseparabiliter*), az egykori államközösség, a Monarchia felbomlása után is. Bár a közös szövetségi állam megszűnt és a történelem sülyesztőjébe került – az intézményes érintkezések és a személyes kontaktusok hálózata tovább élt. [...]

Mikszáth többször időzött Bécsben. 1873-ban a világiállításról tudósított, amelyen Magyarország önálló államként jelent meg, és számos elismerést, kitüntetést szerzett. Többek között itt mutatták be először Jedlik Ányos „villanyűritőjét”, más néven „csöves villámfeszítőjét”, az első magyar gőzmozdonyt és az ezután diadalútjára induló Zsolnay-kerámiákat. A Práterben lévő vásárterületre így emlékezett Mikszáth:

„Most, mikor kevesbíteni akarják a vármegyét, egyszerre csak az a bolondság történik meg, hogy szaporodnak. Az öreg Bécs fogja magát és beáll ötvenharmadik »vármegyének«. Kriszti Gott, Bruder! Az embert szinte fölveti benne, mint a puska, a nemzeti szó, a hazafias kurjantás és zamatos magyar káromkodás bűvös, csábító hangja. Minden magyar ott, még az is, ami német. A fiakkor magyarul mondja az embernek a rotunda nyugati bejáratánál, hogy »tessék kiszállni«, a Great Britaine múkincseit őrző magyar baka nyájasan mosolyog elé, amint tuhutumi ábrázatról magyar voltodot kiolvassa, a francia osztályban magyarul szólít meg a Bretagne-i parasztleány, hogy végy valamit galanterie-áruiból; és amerre jársz-kelsz az öt világrész romantikus meséinek ragyogó megvalósulása között, az ezer meg ezer idegen – mind nem idegen, hanem vagy kedves ismerős Debrecenből, Abaújból, Hevesből, vagy ha nem

Benczúr Gyula: Mikszáth Kálmán, 1910

ismerős, te mégis annak nézed, és szeretnéd szívedhez ölelni, mert magyarul beszél. S ha a Práter keleti részét járod, míg távolról füledig hangzik »Ez az utca végig sáros« népszerű nótája, jólesik tetejébe a lelkednek, hogy az egyiptomi khedive pavillonját mutogató jámbor muzulmán is eltanult egy-két szót Árpád nyelvéből és azt mondja: »Madzsar ember jó parát, beereszteni billét nélkül szeralyba.«»

Mikszáth egyébként az 1870-es évek első felében ellátogatott a híres-nevezetes táncokálba, a Sperlbe is – amelyet aztán hamarosan be is zártak.

„Aztán elvégre is, ha a bécsi közkiállításról írok, lehetetlen annak a kiállításon kívüli kiegészítő részét, a nő-kiállítást mellőzni – jelentette ki Mikszáth. – Azt hiszi az ember, hogy a paradicsomban van, mikor a Sperlbe lép. Ezer meg ezer mosolygó alak, miknek ragyogó arcát tündéri színűre világítják meg a három terem gázcsillárai. [...] Az angyalarcú démonok ott ugrálnak körülöttem, ott rumoznak, boroznak közeledben, a tüzes szem reád kacsint, az életet ígérő, pirosra festett ajk csókot hány feléd, bent a táncteremben megharsan egy-egy frivol zenedarab, a hölgyek felugrálnak helyeikről és

rohannak a lelket-szemet szédítő táncba.” Az már csak természetes, hogy a nagy forgatagban egy magyar lányba is belebotlott. Mint ahogy az is, hogy a lárma szelidülésekor – magyar cigány nótáját hallva – sokan felkerekedtek, és felhangzott a jelszó: „»– Gehen wir zum »magyar emper«. A negyedik teremben, melybe öt-hat garádicion kell lemenni, kíváncsian lépsz be, és elcsodálkozol, hogy haza vagy varázsolva. [...] A falak befestve nemzeti színűre, a terem közepén Magyar- és Erdélyország címere, mely mellé a Kossuth, másik oldalon Deák arcképe van függesztve; az utóbbié talán azért, hogy ebben a szerencsésen keresztülvitt dualizmusban gyönyörködjék. Az asztaloknál magyar kellerek (pincérek) szolgálnak fel magyar ételekkel.” Mikszáth asztalszomszédjával elegyedett beszélgetésbe, aki megjegyezte:

– „» Nézze ön ezeket a lányokat, amelyek valamirevaló, az mind magyar...

– Ezt a dicsőséget – szoltam nevetve –, szívesen átengedném önöknek. – Hadd lenne ez a lány mind német!

– Nem úgy, fiatal barátom, nem úgy... Meg kell gondolni a dolgot és nem becsmérlni semmit. Himmel Krucifix! Ez is csak olyan jó

és fontos kiviteli cikkük, mint bármi más, mint a fa, búza, kőszén, gyapjú s a többi. Mi hálások vagyunk ezért is. Valóban, uram, igen... ez is azon nyerstermények közé tartozik, melyeket az önök országa nyújt, s melyek itt, a külföldön dolgoztatnak fel.«»

[...] Kulturális kapcsolatainkat is a kölcsönhatások jellemezték. Mivel az első keresztény magyar uralkodó, Szent István nevéhez köthető államalapítás következtében Magyarország – keleti, észak- és délkeleti szomszédjaitól eltérően – a nyugati kereszténység kultúrkörébe került, szellemi tájékozódása is Nyugat-Európa felé irányult. Elsősorban a német (német-osztrák), az itáliai és a francia befolyás volt jelentős, az ottani kulturális javak pedig többnyire bécsi közvetítéssel érkeztek Magyarországra. Ily módon Bécs hatása erősebb volt a magyar szellemi áramlatok alakítására, mint a Magyar Királyságé a bécsiekre, ám ez utóbbi sem bizonyult jelentéktelennek.

Mindez persze elsősorban a 16. századtól érvényes. A középkori Európa római katolikus kereszténységének latin nyelvű kultúrája – amelynek keleti és déli végpontjai a Magyar Királyság határával estek egybe – ugyanis valóban egyetemes és egyértelműen egyházi jellegű volt, igen kevés világi elemmel átszőve. Emellett teljesen ismeretlen jelenség volt még a nemzet vagy az anyanyelv szerinti elkülönülés. (Térségünkben ez a 18. század végéig így is maradt: Magyarországon még ekkor is többnyire „hungarus”-oknak, azaz az anyaföldjüket jelentő magyar hazához kötődőnek vallották magukat a különben nem magyar anyanyelvű értelmiségiek.)

Másrészt: a 16. századig nem létezett tartós politikai közösség a Magyar Királyság és az osztrák örökös tartományok között. A Habsburgok 1526-tól 1918-ig voltak magyar uralkodók, így a birodalmon belül mindig viszonylagos belső önállósággal rendelkező Magyarország sorsát is meghatározta a hozzájuk, s közvetetten a központjukhoz, Bécshez való viszony – amelynek természetesen kulturális vonatkozásai is voltak. Éppen emiatt erősödött meg Magyarországon Bécs kulturális közvetítő szerepe.

Balassi, Zrínyi, József Attila, Márai...

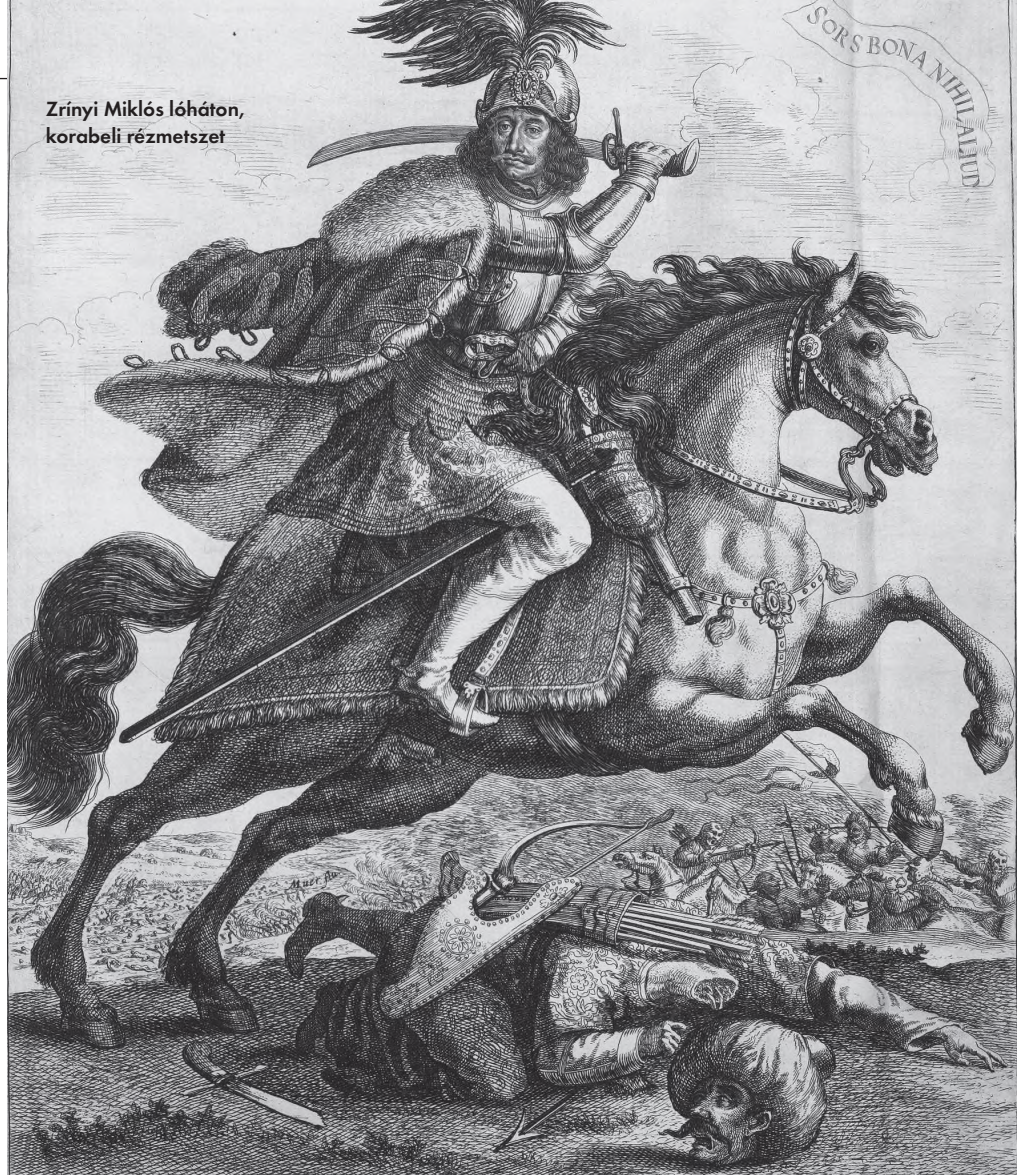
[...] Magyar írók és művészek sokasága is részben Bécsnek köszönheti karrierjét. Közülük a mára szinte elfeledett *Dóczi (Dux) Lajos* (1845–1919) is a bécsi egyetemre járt, majd a 19. század végének egyik legkedveltebb színműszerzője lett. Publicistaként a *Die Presse*-nek és a *Fremdenblatt*-nak is állandó szerzője volt, a *Csók* című, újromantikus darabja (1874) világhírűvé tette. Fordítóként Schillert és Goethét magyarra, magyar klasszikusokat (Mádách Imre, Vörösmarty Mihály, Arany János)

németre ültetett át – és Johann Straussnak is ő írta a *Pázmány lovag* librettóját. Már egész fiatalon politikai szerepet is kapott: Deák Ferenc kiegyezési törekvéseinek harcos védelmezőjeként Andrassy Gyula magyar miniszterelnök titkára lett. Miután Andrassyt a Monarchia közös külügyminiszterévé nevezték ki (1872), mellette dolgozott Bécsben osztályfőnökként, a külügyi sajtóosztály vezetőjeként – ha úgy tetszik, a Monarchia sajtófőnökeként (1871–1875 és 1895–1904).

Kevesen tudják, hogy a – Dóczihoz hasonlóan – szintén zsidó családban, Budapesten született Arthur Koestler (1905–1983), a *Sötétség délből* (*Darkness at Noon*, 1940) című nagyhatású, a kommunizusból való teljes kiábrándulás folyamatát leíró kötet szerzője a magyar fővárosban töltötte gyermekéveit. Egyetemre viszont már Bécsbe járt, az 1920-as évek elején. A 20. század egyik legnagyobb magyar költője, József Attila (1905–1937) az 1925/26. tanévben szintén a bécsi egyetemen tanult. Itteni életéről meglehetősen ellentmondásosan tudósítanak saját feljegyzései és a különböző emlékezések, amelyek hol nyomorúságos tengődéséről, hol viszonylagos jólétéről írnak. Az azonban bizonyos, hogy költői fejlődésének és politikai eszméi alakulásának szempontjából fontos esztendőt töltött a császárvárosban. Közvetetten még a magyar állam is támogatta itteni tartózkodását. Ugyanis egy ideig – a Horthy-rendszerrel való szembenállása dacára – a hivatalos magyar tudományos képviselő, a CH lakója volt, ahol takarítói teendők ellátása fejében ingyenesen kapott szállást és ellátást. Igaz, az ugyanide állami ösztöndíjjal érkezett *Keresztury Dezső* (1904–1996) – a későbbi író, költő, irodalomtörténész és kultuszminiszter – szerint feladatát szinte semmibe vette, a tudós kollégistákkal viszont komoly eszmecsereket folytatott.²

S ha már az írókat említettem, szólnom kell még azokról is, akik hozzájuk hasonlóan szintén szoros kapcsolatokat ápoltak Béccsel. Hiszen már a magyar irodalom első klasszikus költője, Balassi Bálint (1554–1594) is megénekelte a Tiefer Grabenen lakó „szép német leánt”, Zsuzsánnát és „szép atyjafiát”, „víg Anna-Máriát”. Balassihoz hasonlóan, bizonyos sok Bécsben tanuló magyar fiatal járt még erre, hogy elmondhassa: „Mézet szedénk egymás ajakáról / [...] Többet szólnom dolgunkról nem szükség, / Elég, hogy megvolt minden édesség”. Az íróként-költőként magyar nyelven alkotó későbbi horvát bán, Zrínyi Miklós (1620–1664) is járt egy évig a bécsi egyetem gimnáziuma 5. évfolyamára, 1634-ben ő írta és mondta el az évzáró ünnepi (latin nyelvű) beszédet a Natio Hungarica tagjai nevében Szent Lászlóról. Jó százötven esztendővel később Batsányi János (1763–1845), a korszak ismert költője – aki a magyar jakobinus-összeesküvésben való részvétele miatt a kufsteini börtönbe került, majd innen szabadulva Bécsben, aztán Linzben telepedett le – több mint tíz esztendőn

Zrínyi Miklós lóháton,
korabeli rézmetszet

keresztül (1796–1809) szintén a császárvárosban élt. Felesége is bécsi volt: az irodalmi szalonok kedvence, az ünnepelt költőnő, „Bécs Sapphója”, Baumberg Gabriella / Gabriele von Batsányi (1768–1839; az udvari kamarai levéltár – Hofkammerarchiv – igazgatójának, Johann Florian Baumbergnek [1730–1801] a leánya). Hosszú ideig Bécsben tevékenykedett és aktívan szolgálta az ottani magyarságot az egyik legtehetségesebb magyar újságíró, Széchenyi István bizalmasa, Falk Miksa (1828–1908) is, aki Erzsébet királynét a magyar nyelvre tanította. A korszak valamennyi nevesebb magyar írója megfordult, többnyire sokat tartózkodott Bécsben. Az Európa-szerte ismert *Eötvös Józseftől* (1813–1871) kezdve a népszerű irodalom mesterén, *Vas Gerebenen* (1823–1868) át a már említettekig.

A hosszabb vagy rövidebb ideig Bécsben élő *Hatvany Lajos* (1880–1961), *Bíró Lajos* (1880–1948), *Balázs Béla* (1884–1949), *Szép Ernő* (1884–1953) és *Déry Tibor* (1894–1944) művei mellett itteni nyomdákban került ki *Krúdy Gyula* (1878–1933) három kiváló regénye (*Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban*; *Nagy kópé*; *Őszi versenyek*), *Babits Mihály* (1883–1941) klasszikus erotikus antológiája, az *Erató* vagy *Karinthy Frigyes* (1887–1938) néhány írása. József Attila előtt jó húsz esztendővel, 1904-ben ide járt az egyetemre *Kosztolányi*

Dezső (1885–1936) is. Az inkább érzékeny műfordítóként, mint íróként ismert *Mohácsi Jenő* (1886–1944) 1914-től volt a Neue Freie Presse munkatársa, Dóczin kívül *Herczeg Ferenc* (1863–1954), *Molnár Ferenc*, *Lengyel Menyhért* (1880–1974) és mások darabjai is komoly sikereket arattak a bécsi színpadokon.

A Tanácsköztársaság leverése után kommunista és baloldali meggyőződésű írók sora emigrált Bécsbe. Közülük a legjelentősebb a magyar avantgárd vezéralakja – a Kun Béla kulturális politikáját különben elítélő – *Kassák Lajos* (1887–1967) volt, aki 1926-ban végül visszatért Magyarországra. 1920 és 1925 között az általa szerkesztett *Ma* című folyóirat is a császárvárosban látott napvilágot, ahol számos magyar újságot és kötetet jelentettek meg akkoriban, és jó néhány magyar kiadó alakult és működött az 1920-as évek közepéig, a kommunista-baloldali emigráció lassú elhalásáig. Az 1919-es kommünt követően szintén Bécsbe távozott *Hatvany Lajos*, a modern magyar irodalom egyik legismertebb mecénása, aki a húszas évek első felében Erzsébet királyné egykori vadászkastélyát és kedves tartózkodási helyét, a lainzi Hermész-villát (13. Lainzer Tiergarten) bérelte. Meghívását számos nagy-szerű magyar író – *Krúdy*, *Móricz Zsigmond* (1879–1942), *Juhász Gyula* (1883–1937), *Babits*, *Füst Milán* (1888–1967), *Szabó Lőrinc*

(1900–1957), *József Attila* és mások – fogadták el, hogy így pihenessen a történelmi helyszínen. Bécs és Magyarország rendkívül élénk irodalmi kapcsolatairól 2010-ben a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2011-ben pedig a bécsi Theaternuseumban rendeztek kiállítást.³

Néhány kortárs magyar író, *Bartis Attila* (1968–), *Esterházy Péter* (1950–2016), *Nádas Péter* (1942–), *Závada Pál* (1954–) és mások kötetei még napjainkban is igen kelendők a császárvárosban. A klasszikus modernnek közül *Márai Sándor* (1900–1989) az egész német (és olasz) nyelvterületen népszerűvé vált – magyarországi ismertsége és kedveltsége is részben ennek köszönhető. Főművében, az *Egy polgár vallomásaiban* is megemlékezett bécsi rokonságáról, kissé külön jogász nagybátyjáról és annak családjáról, de arról is, hogy édesapjával a Belvárosban sétálva a régi ismerősök, üzletlajdonsok közül többen örömmel és tiszteletteljesen köszöntötték az egykor itt élt öregurat.

Barabás Miklós, Székely Bertalan, Schulek Frigyes, Munkácsy...

A festők, szobrászok, éremművészek mellett építészeket is képző bécsi Képzőművészeti Akadémia magyarországi fiatalokat vonzó hatásáról mindmáig sokat idézett munka az a kis kötet, amelyet a különböző jogcímeiken hosszú éveket a Bécsi Magyar Történelmi Intézetben (továbbiakban: BMTI) töltő Fleischer Gyula (Julius Fleischer; 1890–1962) – később a bécsi tudományegyetem magántanára, majd Burgenland műemlékvédelmének vezetője – állított össze. Eszerint 1726-tól 1900-ig minden egyes tanévben tizennyolc és huszonhét közötti

volt az intézmény magyar hallgatóinak száma. Közöttük olyan mesterekre bukkanunk, mint a neves éremvívő, *Donner Ignác* (1752–1803); két, Bécsben is jól ismert tájképfestő, apa és fia – akik közül az első a jelentősebb –, id. és ifj. *Markó Károly* (1791–1860, illetve 1822–1891); az akadémia több díját elnyerő és az angol királyi család vendégeként is szívesen látott piktor, *Brocky Károly* (1807–1855); a főleg portrékat festő *Barabás Miklós* (1810–1898); az akvarelljeivel híressé vált *Libay Károly Lajos* (1816–1888) és a bécsi udvarban is keresett arcképfestő, *Borsos József* (1821–1883). Két nagyhatású szobrász: a klasszicizmus mestere, *Ferenczy István* (1792–1856) és a Kolozsvár főterén álló Mátyás-lovasszobor alkotója, *Fadrusz János* (1858–1903). A hazájuk törtérijának sorsfordulóit megörökítő piktorok, *Than Mór* (1828–1899) és *Madarász Viktor* (1830–1917). A magyar történelmi festészet legnevesebb alakja, *Székely Bertalan* (1835–1910); a főleg balatoni életképeket hátrahagyó *Mészöly Géza* (1844–1887); az erdő szerelmekeként finom plein air tájképeket varázsoló – jóval a halála után felfedezett – *Paál László* (1846–1879). A kiváló köztéri szobrokat mintázó *Stróbl Alajos* (1856–1926); a budavári palota előtti Savoyai Jenő-lovasszobrot megformáló *Róna József* (1861–1939); vagy akár a pozsonyi születésű, de gyermekkorától Bécsben élő, magát osztráknak valló neobarokk szobrász, *Viktor Tilgner* (1844–1896), a Burggarten híres Mozart-szobrának alkotója. Az akadémia építészek is jártak, így a főleg Budapesten – a Központi Vásárcsarnokot és a Magyar Országos Levéltárat is – tervező *Pecz Samu* (1854–1922); a budai vár Halászbástyájának megteremtője, *Schulek Frigyes* (1841–1919); a pesti származású *August Sicard von Siccarsburg* (1813–1868), akinek Eduard van der Nüll-lel (1812–1868) közös főműve a bécsi Operaház; vagy a budapesti Parlamentet megálmodó *Steindl Imre* (1839–1902).

Kétségtelen azonban, hogy az akadémia magyar növendékei közül a legnevesebb *Munkácsy Mihály* volt. 1865 első felében mindössze fél esztendő telt el az intézményben, ahonnan tandíjartozása miatt „kiváló tehetsége és dicséretes szorgalma” ellenére is távozni kényszerült. A bérház, ahol megszállt (VIII. kerület, Wickenburggasse 7.), ugyanolyan formában áll, mint akkoriban. Furcsa finta a sorsnak, hogy később – az Erzsébet királynét és Andrássy Gyulát is megfestő *Benczúr Gyulával* együtt – mégis az akadémia tiszteletbeli tagja lett. Hans Makart (1840–1884) halála után őt kérték föl a világ egyik leggazdagabb képzőművészeti gyűjteménye, a Kunsthistorisches Museum mennyezetképének elkészítésére. A múzeum kupolájához vezető fölépcsőház fölött láthatjuk 10x10 méteres festményét, *A reneszánsz apoteózisát*, a művész egyik leghíresebb, egyben legnagyobb méretű munkáját, melyet már ünnepelt mesterként, valószínűleg

az őt többször is kitüntető Ferenc József megbízására készített Párizsban, több évi munkával. Az 1890 szeptemberében helyére került alkotás középpontjában a korrigáló Tiziano, jobbra az előtérben Michelangelo áll. A háttérben Munkácsy önmagát is megörökítette.

Kisfaludy, Szigligeti, Csiky Gergely, Blaha és Jászai...

Egy egykori bécsi CH-ösztöndijas, *Szép Ernő* – bár sokan gondolják, de nem azonos a kiváló költővel és íróval – a magyar drámáknak az 1820-as évektől a 19. század végéig tartó bécsi bemutatásáról érkezett a Bécsi Collegium Hungaricum Füzetei című sorozat VII. kötetében. Kutatásai alapján 1821-től – *Kisfaludy Károly* (1788–1830) *A tatárok* című darabjának színrevitelétől – 1900-ig 16 magyar szerzőtől huszonöt drámát, többnyire népszínművet mutattak be a Burgtheaterben és más bécsi színházakban. Úgy, hogy *A tatárok* csúfos bukása után 1850-ig – *Szigligeti Ede* (1814–1878) *Szökött katonájának átdolgozásáig* – egyetlen magyar darabot sem játszottak a császárvárosban, s az 1860-as évek közepétől is csak keveset. Az 1850-es években és az 1860-as évek első felében viszont roppant népszerűek voltak a magyar színdarabok. Ekkoriban a bécsi köztudatban a magyarság „mint par excellence lovasgias nemzet” élt. Elsősorban hazafi, szavatartó, hitszegővé nem lesz. A színpadon gúnyt sohasem üznek belőle, míg pl. a cseh mint kétszínű, csúszó-mászó, alakoskodó nép, állandóan gúny tárgya volt. [...] A magyar népszínműveknek volt hatásuk a bécsi közönségre: befolyásolták a köztudatot s a magyarságot abba a világlátásba helyezték, amely – sajnos – a legutóbbi időkig is a magyar élet legsajátosabb, legjellemzőbb jegyeinek a pusztát, a tokaji bort, a szépaszszonyt, a cigányt és a csárdást látja.”

Kisfaludy és *Szigligeti* mellett olyan, mára részben elfelejtett szerzők – ma is ismert című – műveit adták elő, mint *Csepreghy Ferenc* (1842–1880; például a *Strogoff Mihály*, amely a legtöbb előadást megélt, magyar szerző írta darab volt); *Csiky Gergely* (1842–1891; például *A nagymama*), a már említett *Dóczi (Dux) Lajos* (például a *Csók*, óriási sikerrel); *Gaál József* (1811–1866; a *Peleskei nótárius*, erősen átalakítva); *Gabányi Árpád* (1855–1915; *Az apósok*); *Gerő Károly* (1856–1904; *Próbaházasság*); *Jókai Mór* (például *Az arany ember*); *Karczag Vilmos* (1859–1923; *Lemondás*); *Murai Károly* (1857–1933; *Huszárszerelem*); *Szigeti József* (1822–1902; a *Vén bakancsos*, az aradi színtársulat magyar nyelvű előadásában); *Tóth Ede* (1844–1876; *A falu rossza*). Az igazán jelentős magyar drámák közül egyedül *Madách Imre* (1823–1864) *Az ember tragédiáját* mutatták be 1892 júniusában az Ausstellungstheaterben, *Dóczi* fordításában, kedvező fogadtatással és kritikákkal. Az elő-

Székely Bertalan: Erzsébet királyné

adás azért is bizonyult mérföldkönek, mivel általa nyílt meg az út Madách műve előtt a legkiválóbb európai színházakba. A kedvező képet árnyalta, hogy 1900-ig csak egyetlen magyar szerző operáját adták elő Bécsben, *Hubay Jenőtől* (1868–1937) *A falu rosszát*. [...]

A külföldre szegődő magyarországi színészek általában német nyelvterületre mentek, és ezen belül leginkább Bécsben váltak közkedvelté. 1769 és 1892 között mintegy százhetvenen szerepeltek ottani színpadokon. Bár nevüket néhány kivételtől eltekintve – mint a közönséget Bécsben is lázba ejtő *Blaha Lujza* (1850–1926), valamint *Bulyovszkyné Szilágyi Lilla* (1833–1909), *Csillag Róza* (1832–1892), *Lautenburg Zsigmond* (1852–1918), *Pálmay Ilka* (1859–1945) és a Burgtheater egyik legkedveltebb színészévé vált *Sonmenthal Adolf* (Adolf von Sonnenthal, 1834–1909) – napjainkban alig ismerjük, számosan zajos sikereket arattak. *Jászai Mari* (1850–1926) is 1892-es bécsi vendégfellépésével lett Európa-szerte ismertté. [...]

Jászai Mari
korabeli színházi
felvételen

1900-tól 1923-ig a bécsi operettet újra felvirágoztató *Karczag Vilmos* (1859–1923) vezette a Theater an der Wient, amelyben ekkoriban és a későbbiekben is számos magyar szerző darabját játszották kirobbanó sikerrel. A színház külsejét 1902-ben a Monarchia egész területén teátrumokat építő *Fellner és Helmer* iroda lakóházzá alakította át. Ferdinand Fellner (1847–1916) és Hermann Gottlieb Helmer (1849–1919) tervezték többek között a budapesti Vígszínházat és Operettszínházat, a fiumei (rijekai), a nagyvárad, a kecskeméti, a kolozsvári, a pozsonyi, a szegedi és a temesvári teátrumokat, illetve a bécsi Ronachert, Akademietheatert, Volkstheatert, valamint a

Wiener Konzerthaus is. A színházak kapcsán szükséges megemlékezni arról, hogy a 19. század utolsó negyedében Bécs zenei életének fontos és népszerű szereplője volt a magyar származású *Goldmark Károly* (1830–1915), aki a *Sába királynője* című operájának bécsi bemutatója (1875, Operaház) után az egyik pillanatról a másira híressé vált. Díszsírhelye a bécsi központi temető régi zsidó temetőjében (Zentralfriedhof, Tor 1, Gruppe 52 a, Reihe 1, Nr. 13) látható, Hietzingben pedig egy tér, a Goldmarkplatz őrzi az emlékét. Tőle eltérően a 20. század elejétől közkedvelt „bécsi” magyar zeneszerzők már nem az opera, hanem az annál jóval könnyedebb operett műfajában alkottak, és értek el zajos sikereket. A 20. század eleje ugyanis – *Hevesi Lajos* (1843–1910), az 1875-től Bécsben alkotó (újság)író és műkritikus szavait kölcsönvéve – a „kor saját művészetének”, az 1860-tól hódító operettnek a második aranykora (amelyet azonban többnyire ezüstkoroknak neveznek) volt.

Lehár Ferenc, Kálmán Imre, Ábrahám Pál...

A bécsi operettet sokan és némi joggal tekintik a Monarchia egyetlen egységes művészi megnyilvánulásának és kifejezési formájának, amely a birodalom minden szegletének városi kultúrájához hozzátartozott. Legjelesebb magyar képviselői, *Lehár Ferenc* és *Kálmán Imre* (1882–1953) – a későbbiekben *Ábrahám Pál* (1892–1960) – ugyanúgy ott-hon érezték magukat a császárvárosban, mint Budapesten. Közülük a legismertebb, Lehár, életének nagy részét a császárvárosban töltötte, első operettjét (*Bécsi nők / Wiener Frauen*, 1902, Theater an der Wien) is itt mutatták be. Emellett 1912-től haláláig gyakran időzött kedvenc üdülőhelyén, Bad Ischlben is. Szinte minden nyarát itt töltötte, számos zeneművét is itt szerezte; hajdani villája ma Lehár-múzeumként működik. Magyarországon és Ausztriában egyaránt kedvelt és sokat játszott operettjeit, a *Víg özvegyet* (*Die lustige Witwe*, 1905, Theater an der Wien) – amelyet általában a bécsi operett ezüstkorának kezdeteként tartanak számon –, a *Luxemburg grófját* (*Der Graf von Luxemburg*, 1909, Theater an der Wien), a *Cigányszerelmet* (*Zigeunerliebe*, 1910, Carltheater) vagy *A mosoly országát* (*Die gelbe Jacke*, 1923, Theater an der Wien; átdolgozása: *Das Land des Lächelns*, 1929, Metropol-Theater, Berlin) mind Bécsben mutatták be először. Itteni kis kastélyában – amely 1932-től 1944-ig volt a tulajdonában – a Bécsi Városi Múzeum (Wien Museum) kezelésében emlékszóbat alakítottak ki. Emlékműve a Stadtparkban tekinthető meg, a róla elnevezett utca pedig a Theater an der Wien mögött található. Májustól október elejéig – szombatonként 11 órától – a Burg belső udvarában még manapság is rendszeresen felcsendülnek Lehár-dallamok a hagyó-

Kálmán Imre fotográfiaja

mányosan kék egyenruhát viselő Hoch- und Deutschmeisterek zenekarának előadásában.

Lehár 1902-től a legnagyobb bécsi operett-színház, a Theater an der Wien zenekarának vezetője volt. A *Víg özvegy*, minden idők egyik legsikeresebb operettje is itt debütált. Lehár legtöbb darabja szintén a *Karczag Vilmos* vezette színházban került színre. *Karczag* több Kálmán-darabot is sikerre vitt, és 1908-tól 1921-ig a Raimundtheaternek, 1917 és 1919 között a Neues Wiener Stadttheaternek is igazgatója volt, így rövid ideig minden nagy bécsi operettszínpadot egy személyben irányított. A Stadttheaterben pedig magyar szerzők: *Heltsai Jenő* (1871–1957), *Lengyel Menyhért*, *Balázs Béla* és *Molnár Ferenc* darabjait is bemutatta; könnyed polgári drámaival Molnár Ferenc a két világháború között is rendkívül népszerű maradt a bécsi színpadokon. *Karczag* emléktáblája a Stadttheater helyén (8. kerület, Laudongasse 36.) látható; felségével, *Kopácsi Julia* (1867–1957) operett-énekesnővel közös díszsírhelye a 13. kerületi hietzingi temetőben található.

Kálmán Imrét – vagy ahogy a bécsiek ismerik, Emmerich Kálmánt – első operettje, a *Tatárjárás* Vígszínház-beli bemutatója (1908) után szintén *Karczag Vilmos* csábította Bécsbe, ahol aztán 1909 januárjában nagy tetszést aratva játszották *Ein Herbstmanöver* címen e darabját. Innen indult a zenemű világméretű hódító útjára – Kálmánt pedig rövid időn belül már híres operettszerzőként ismerték. Három évtizeden át, 1938-ig élt a császárvárosban. Egymást követték zajos sikerei (*A cigányprimás / Der Zigeunerprimas*, 1912, Johann-Strauss-Theater; *Az obsitos átdolgozása Gold gab ich für Eisen* címen, 1914, Theater an der Wien; *Csárdáskirálynő / Die Csárdásfürstin*, 1915, Johann-Strauss-

Theater; *Farsang tündére / Die Faschingsfee*, 1917, Johann-Strauss-Theater; *A bajadér / Die Bajadere*, 1921, Carl-Theater; *Marica grófnő / Gräfin Mariza*, 1924, Theater an der Wien; *Cirkuszhercegnő / Die Zirkusprinzessin*, 1926, Theater an der Wien; *A csikágói hercegnő / Die Herzogin von Chicago*, 1928, Theater an der Wien; *A montmartri ibolya / Das Veilchen von Montmartre*, 1930, Theater an der Wien; *Az ördöglovas / Der Teufelsreiter*, 1932, Theater an der Wien). Több helyen is lakott Bécsben: az Alserstrassén, majd a 4. ker. Paulanergasse 12.-ben (1912 és 1923 között élt itt; erre emléktábla is figyelmeztet), aztán a Ringen, az egyetemmel szemben. Végül 1934-től 1938-ig a 18. kerületi Hasenauerstrasse 29. alatti, harminc szobás, fényűző villában rendezkedett be, ahol nevezetes estélyeket adott. (Itt tartózkodását ugyancsak emléktábla örökíti meg.)

A zsidó származású Kálmán az Anschluß követő második napon kénytelen volt „önként” odaajándékozni gépkocsiját a nemzetiszocialista pártnak, sőt korábbi sofőrje bérét és az üzemanyagköltséget is neki kellett állnia. Nem sokkal később egy újabb, az SA-nak nyújtott „adomány” fejében igazolták, hogy az épület átvizsgálása megtörtént, annak további ellenőrzésére nincs szükség. Mivel Horthy Miklós kormányzó is interveniált az ügyében, végül ingóságaival együtt menekülhetett Zürichben és Párizson keresztül az USA-ba.

1949-ben Karl Renner államfő meghívására, majd 1953-ban rövid időre visszatért még Bécsbe. Siófoki és budapesti – Operettszínház előtti – szobra mellett a bécsi 18. kerületi Türkenschanzparkban is látható egy mellszobra. Bécs 13. kerületében utca őrzi a nevét, amelyről a Wilhelm-Karczag-Wegbe kanyarodhatunk... Bár Párizsban halt meg, a család döntése alapján örök álmát is egykori diadalai helyén, a császárvárosban, a Zentralfriedhofban alusza (Gruppe 31B, Reihe

12, Nr. 10). A München–Bécs–Budapest közötti egyik vonatjárat is az ő nevét viseli.

Abrahám Pál (Paul Abraham; 1892–1960), az operett ezüstkorának egyik utolsó neves – a műfajt jazzes ritmusokkal megújító – képviselője volt. A budapesti Operettszínház karmestereként és háziszerezőjeként 1930-ban bemutatott második operettjét (*Viktória / Viktoria und ihr Husar*) még ugyanebben az esztendőben a Theater an der Wienben is játszották, és igen kedvezően fogadták. Mivel dalszövegíróként német nyelvetterületen hamarosan népszerűvé vált, Berlinbe települt, ahol komoly sikereket ért el, többek között a *Hawai rózsájával* (*Die Blume von Hawaii*, 1931) vagy a *Bál a Savoybannal* (*Ball im Savoy*, 1932). A nemzeti-szocialista hatalomátvétel után hol Budapesten, hol Bécsben élt. A császárvárosban játszották a *Mese a Grandhotelban* (*Märchen im Grandhotel*, 1934, Theater an der Wien), a *Dschainah, das Mädchen aus dem Tanzhaus* (1935, Theater an der Wien) és a *3:1 a szerelem javára* (*Roxy und ihr Wunderteam*, 1937, Theater an der Wien – a premieren az osztrák nemzeti válogatott futbalcsapat is jelen volt) című darabjait. 1938 elején Párizsba, majd – már súlyos depresszióval terhelten – az USA-ba költözött. Több mint harminc, általában közkedvelt film zenéjét is ő írta. [...]

Testőrírók...

A Pozsonyban kelt, tizennégy pontos királyi kiváltságlevelével 1760. szeptember 11-én Mária Terézia alapította a magyar királyi nemesi testőrséget. Fenntartásáról a magyar rendek, Erdély és Horvátország adóiból gondoskodtak. Az első testőrök 1760. október 2-án foglalták el bécsi otthonukat, a legnevesebb osztrák barokk építész, az idősebb (Johann Bernhard) Fischer von Erlach (1636–1723) által tervezett, 1710 és 1712 között fölépült Trautson-, Gárdavagy Testörpalotát. [...]

¹ A fejezetben elsősorban az alábbi munkákra támaszkodtam (a továbbiakban a hivatkozások nélküli adatok többsége is innen származik): Felix CZEIKE, *Historisches Lexikon Wien*, I–V., Verlag Kremayr & Scheriau, Wien, 1992–1997, Ergänzungsband, 2004; *Császár és király. 1526–1918, Katalógus / Kaiser und König. 1526–1918, Katalog*, szerk. és a kiállítást rendezte UJVÁRY Gábor – FAZEKAS István, Collegium Hungaricum, Bécs–Budapest, 2001; Ernő DEÁK, *Ungarn in Wien – Wiener Ungarn = Chronica Hungarorum Austriacorum, 30 Jahre Ungarischer Zentralverband (1980–2010) – A Központi Szövetség 30 éve*, Sodalitas, Wien–Bécs, 2010, 9–32; *Geschichte Wiens*, I–VI., Wien, 1997–2000; *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, főszerk. KÖSZEGHY Péter, Balassi, Budapest 2003–2014; Johann SZEGÖ, *Ungarisches Wien. Eine rotweißgrüne Spurensuche*, Ueberreuter, Wien, 1998; *A bécsi magyar nagykövetségi épület. Hivatal- és művészettörténeti tanulmányok*, szerk. UJVÁRY Gábor, Magyarország Külügyminisztériuma – Magyarország Nagykövetsége–Bécs, Budapest–Wien, 2012 (elsősorban: UJVÁRY Gábor, *Különös házasság. Bécs és Magyarország történeti kapcsolata* című fejezet, 11–47); VAJDA György Mihály, *Keletre nyílik Bécs kapuja. Közép-Európa kulturális képeskönyve 1740–1918*, Akadémiai, Budapest, 1994.

² József Attila bécsi évéről: TVERDOTA György – KOVÁCS György, *Attila Bécsben*, Budapest 1981/4., 10–13. Keresztury szavai: KERESZTURY Dezső, *Emlékezéseim. Szülőföldeim*, Argumentum, Budapest, 1993, ???

³ A kiállítás és katalógusainak címe: *Álmok köntöse. Magyar írók Bécs élménye 1873–1936*, szerk. TÖRÖK Dalma, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2011; német mutációja: *Mantel der Träume. Ungarische Autoren erleben Wien 1873–1936*.

A testőrség jelentős szerepet töltött be a magyar művelődéstörténetben, mivel első tagjai között voltak azok a testőrírók, akik a magyar irodalomban – jórészt éppen a bécsi szellemi pezsgés hatására – a 18. század utolsó harmadában új fejezetet nyitottak: *Báróczi Sándor* (1735–1809), *Barcsay Ábrahám* (1742–1806), *Naláczy József* (1748–1822), *Czirjék Mihály* (1753?–1798) és mellettük a legismertebb, *Bessenyei György* (1746–1811). Bessenyei Bécsben 1772-ben megjelent *Ágis tragédiája* című munkáját sokan a magyar felvilágosodás kezdetének tekintik. Fekete Tamás szobrászművész készítette, 1996-ban felavatott mellszobra a palota lerchenfelderstrassei oldalán látható, azóta a bécsi magyarok március 15-i ünnepeinek állandó helyszíne.

A későbbiekben testőri szolgálatot teljesített a sikeres költő, *Kisfaludy Sándor* (1772–1844), valamint az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc három kiváló tábornoka: *Török Ignác* (1795–1849) aradi vértanú, *Görgey Artúr* (1818–1916) és *Klapka György* (1820–1892), illetve *Hrabovszky János* (1777–1852) altábornagy is. A testőrség parancsnokai általában a legtehetősebb magyar családok tagjaiból kerültek ki. Másfél évszázad alatt tizennégy kapitányuk volt: öt *Esterházy* (egy gróf: Miklós, majd a hercegek: I. és II. Miklós, Antal és Alajos), a grófok közül két *Pálffy* (Lipót és András) mellett még *Károlyi Antal*, *Vécsey Ágoston*, *Haller Ferenc* és *Lónyay Albert*, a bárók sorából *Splényi Ignác* és *Fejérváry Géza*, valamint az egyedüli nem arisztokrata származású, *Fratricsevics Ignác*. 1912-től 1914-ig az utolsóelőtti kapitány a korábbi magyar honvédelmi miniszter (1884–1903) és miniszterelnök (1905–1906), báró *Fejérváry Géza* (1833–1914) volt, aki hetvenkilenc évesen lett testörparancsnok. Turulmadaras síremléke a bécsi Zentralfriedhofban található.

*

A határhoz közeli Bécset nemcsak gazdasági és kulturális, de politikai szempontból is jelentős magyar központként tartották számon. A 16. század közepétől három évszázadon át Magyarország egyik fővárosa volt (Budapest csak 1892-ben, fő- és székvárossá nyilvánításával vált a Monarchián belül egyenrangúvá Béccsel). Kiemelt szerepét bizonyítja, hogy 1526 után a király és a magyarországi rendek közötti legfontosabb közvetítő hivatal, a magyar királyi udvari kancellária is itt kapott helyet, akárcsak 1760-tól az abban az évben alapított magyar királyi nemesi udvari testőrség. A Bécsben otthonra talált kulturális és tudományos intézmények közül az 1365-ben létesített egyetem és a kispapokat 1624-től fogadó Pázmáneum mellett a Theresianum pedig szinte ugyanolyan erős szálakkal kötődött Magyarországhoz, mint az osztrák örökös tartományokhoz. ♣